

Леонід Клименко,
Олександр Мещанінов

Синергія університетської системи освіти «Києво-Могилянська академія»

Розпад СРСР зумовив пошук країнами колишнього Союзу власних шляхів державотворення з оперттям на національні традиції та уявлення про образ, взірць, модель бажаного майбуття. Постає проблема використання всього передового, що здобула цивілізація, світова система освіти для залучення молодого покоління, яке природно зорієнтоване на зміни, розбудову держави, забезпечення єднання нації навколо ідеї розвитку економічно потужної країни, яка активно працює над інтеграцією у світовий економічний, освітній та науковий простір.

На думку П. Друкера, сучасний стан розвитку цивілізації свідчить, що пробуксовують і соціалістична, і капіталістична моделі, і планова, і ринкова економіка. Сьогодні майже ніхто «...не вірить у можливості порятунку за допомогою суспільства, але, починаючи з XVIII століття, з епохи Просвітництва, ця віра була домінуючою силою і головним двигуном політики» [11].

Значущість розвитку системи університетської освіти України ми пов'язуємо зі значущістю виховання нового світогляду вільної людини, про необхідність формування якої висловлюється В. С. Лутай [18]. На думку К. А. Гельвеція (1715–1771) [22, 452–458], «виховання може все» [7]. Тобто освічена та вихована людина може все, а сам процес виховання, як зазначає Л. С. Нечепоренко, є феноменом вічності [23]. Не зможемо ми виховати нову людину, яка здатна діяти у гармонії з природним і соціальним середовищем, не зможе існувати ци-

вілізація, неминуча глобальна криза, про що постійно нагадував М. М. Моїсеев [21].

Досвід Петра Могили та відродження на ґрунті історичної спадщини Києво-Могилянської академії, навчання та виховання, формування середовища для підготовки нового покоління патріотів, зорієнтованих на єднання нації та утвердження самостійної країни, – це всесвітньо відомий, національно перевірений та визнаний шлях державотворення.

Спираючись на цей національний досвід, група вчених-однодумців на чолі з В'ячеславом Брюховецьким визначила мету: відродження Києво-Могилянської академії в її історичних межах як інтелектуального, патріотичного каталізатора відродження самосвідомості творчої інтелігенції та оновленого, сучасного науково-освітнянського середовища, модерної університетської системи освіти.

Характеризуючи процеси, що спостерігаються у вищій школі, згадаймо вислів М. Квік: «університет, який у сучасній формі був тісно пов'язаний з державно-політичним механізмом ХІХ ст. і який у другій половині ХХ ст. дедалі більше залежав від загального добробуту, поступово почав змінюватися від елітарної до масової і, як тепер вважають, до майже загальної моделі участі» [15, 107]. Вчений підкреслює, що «глобалізація спричинила знецінення усіх національних проектів, одним з яких є заклад (національно і державно орієнтований) університету. Якщо за університетом більше не стоять ідеї нації – дух і (національна) культура, – то або необхідно визначити нові ідеї, або університет буде приречений здатися на милість всеосяжній логіці захисту прав споживачів. У межах цієї логіки університет, позбавлений сучасної національної і державної місії, існує просто для “продажу” свого освітнього “продукту” як бюрократична освітня корпорація» [15, 117].

Процеси глобалізації зумовляють перегляд таких фундаментальних понять, як демократія, громадянство, свобода та політика [33], а також соціальної ролі університету [10, 104]. Виникнення глобального ринку, глобальної економіки та зниження ролі держави потребують врахування нових відносин між державою та університетом в епоху глобалізму [35; 36].

Глобальні процеси у практиках країн світу за значимістю та сутністю впливу на системи університетської освіти повсюдно висувують більше спільних, ніж відмінних проблем перед науковцями, освітянами та студентами. Як доводить М. Богачевська-

Хом'як, «проблеми в українських й американських науковців-викладачів спільні: брак часу на власну працю, незадоволення низькою платнею та рівнем навченості теперішнього суспільства... як забезпечити достатнє фінансування, рівний доступ до якісної освіти, баланс між наукою та потребами ринку, досягти соціалізації учнів як самостійних продуктивних громадян країни, не зашкодивши ані розвиткові особистості, ані єдності держави» [2, 6].

Під час створення Берлінського університету в 1809 році пруські реформатори початку ХІХ століття дійшли висновку, що університетська освіта не може зводитися лише до здобуття наукових знань та технічних навичок і вмій. Вона має поширювати загальну освіченість, культурні традиції, відтворювати парадигму класичної «ліберальної» освіти, започаткованої ще в античні часи, вільної від опіки релігії і церкви, утилітаризму, прагматичного суспільства і держави. Як головний ініціатор реформ, Вільгельм фон Гумбольдт (1767–1835) [22, 622–624] прагнув, щоб новий класичний університет сприяв консолідації німців, виконував об'єднавчу, державотворчу функцію, концентрував у собі духовне життя нації, здобутки її культури «через своїх освічених, духовно збагачених, відповідальних, науково і загальнокультурно підготовлених вихованців – національну еліту» [6, 87; 14].

В ідеї класичного університету відображається функціональна повнота, закладена у формі «чотирьох єдностей» функцій або принципів організації [6, 90]: «Єдність навчання наукам з науковими дослідженнями... Єдність навчання – дослідження і просвіти. Єдність навчання – дослідження і загальної освіти... Єдність наук, зосереджених в університеті». При цьому Г. І. Волинка, Н. Г. Мозкова та Ю. О. Федів звертають увагу на відмінність у баченні американських соціологів та теоретиків освіти Т. Парсонса і Дж. Платта, котрі обґрунтовують саме «винятковість функціональної повноти американської університетської освіти», від переконливих доказів німецького філософа і освітянина Ю. Габермаса, що «запропонований американськими вченими каталог функцій» лише трансформує у «винайдені пруськими реформаторами “єдності”» [6, 90].

У квітні 1991 р. Дж. Буш, президент США, підготував послання до Програми «Америка-2000: освітня стратегія», де зазначав: «Усім тим, хто хоче бачити справжнє поліпшення американської освіти, я кажу – не буде відродження без революції. Для студентів завтрашнього дня, наступного покоління ми повинні

створити нове покоління американських шкіл. Для всіх інших, дорослих, які вважають, що їхні шкільні дні вже закінчилися, ми повинні стати нацією студентів та визнати, що навчання – це справа усього життя» [31, 89–90]. Відзначимо, що половина з нині діючих у світі університетів була заснована після 1945 року національними урядами і тісно з ними пов'язана служінням національним цілям [19, 109–112].

В. С. Брюховецький визначає, що «монополізована державою за радянського часу система освіти зазнає останніми роками кардинальних змін, стають на ноги, так би мовити, альтернативні вищі заклади освіти, які засновані на недержавній формі власності, урізноманітнюється мережа середніх навчальних закладів, створюються, з одного боку, великі, потужні комплекси, а з другого – середньої руки структури набувають зовнішню нову інституціоналізацію, перейменовуючись в університети» [5].

Таким чином, національний та світовий досвід переконливо доводить, що шлях державотворення через розвиток національної університетської системи освіти веде до бажаного результату, до успіху. Але винятково динамічна сучасність зумовляє пошук, доповнення, оновлення відомого шляху. При цьому зміни, які відбуваються у країні, – це не лише зміни в економіці та політиці. Фактично це зміни культури. Як зазначає М. Богачевська-Хом'як, «абсолютні вартості існують, але ніхто не має абсолютної певності, які вони і як їх описати. Університет, освіта – це не скупчення абсолютних знань, а засіб до безнастанного пошуку тих знань. Адже мета освіти – вміння вічно вчитися. Законсервовані знання, як і пасивна віра, мертві. З різних маргінальностей нагромаджуються різні форми не тільки бачення, а й їхнього відтворення» [3, 10].

Поширюється академічна модель університету, у якій навчальний процес базується на дослідницькій роботі [28]. Саме тому дедалі частіше лунають такі визначення, як модель *дослідного університету* [8, 9]. Прикладом може бути народження дослідного університету у Варвіку в Англії у середині 60-х років ХХ століття, де зусилля, перш за все, були зорієнтовані на створення умов, які змогли б забезпечити високі академічні стандарти. На першому етапі становлення відбувався пошук людей з інноваційним мисленням та надання їм повної свободи та самостійності. Утворення в Англії «семи сестер», університетів Суссекса, Йорка, Ланкастера, Ессекса, Східної Англії, Кента і Варвіка, – явище унікальне. Наведемо слова А. Філіпа Гріффіса,

який починав працювати у Варвіку професором філософії: «Підходи нових університетів були дуже різні... Для мене ж найпривабливішим у Варвіку здалося не те, що у нього був найкращий план, а те, що такого плану взагалі не було» [28, 37–38].

З роками навколо університету у Варвіку утворилися різні підрозділи, що приносили прибуток, яким розпоряджався університет. Такими структурами стають виробнича група Варвіка, створена у 1980 році (WMG), бізнес-школа (1967 рік), конференц-центри, що формувалися у середині 90-х років. З 1984 року у Варвіку почали організовувати наукові парки завдяки зусиллям університету, міста та графства. Разом бізнес-школа, виробнича група, наукові парки та конференц-центри, відділ неперервної освіти та інші структурні підрозділи налагодили добрий зв'язок між університетом і промисловістю. Все це переконливо висвітлює процес змін до особливої *підприємницької спрямованості моделі університету*.

Суми знань завжди недостатньо, оскільки неможливо одноразово набути знань, достатніх на все життя. Слід навчити студентів міркувати. Потрібна людина, яка має творчо спрямований характер, незашорена людина з критичним мисленням [16, 175]. Як зауважує В. С. Брюховецький, одним із засобів формування такої людини є демократичне виховання. Потрібно виховувати людину з високим рівнем культури, що і сприяє вихованню талантів. При цьому спілкування професорів, поважних та відомих діячів зі студентами має бути нормою, а не заходом [5]. Означене накладає обмеження на розмір університету. Сучасний університет, який спрямовує свою діяльність на підготовку та формування інтелектуальної еліти регіону, повинен бути невеликим закладом. Талантів багато не буває, тому великий заклад не може не переродитися, набуваючи рис «виробництва», де торжествує посередність [17, 231]. Для виховання талантів в університеті слід концентрувати увесь цвіт регіону, а для цього потрібно створювати умови [25].

Надзвичайно важливою функцією організації навчального процесу є цілеспрямований відбір абітурієнтів, людей, які б мали здібності не тільки засвоювати та запам'ятовувати, а, власне, молодих людей, здатних дійти суті питання, зрозуміти, у чому полягає проблема, глибоко розібратися практично у будь-якому питанні за максимально стислий термін. Таким молодим людям навчання потрібне насамперед для одного – щоб зрозуміти. Вони бажають розібратися в усьому. Залучення до університету

студентів саме з такою мотивацією до навчання автоматично об'єднує молодих людей завдяки цій особливій рисі.

Суспільство, яке перебуває у стані докорінної трансформації, не може ставити науці завдання на майбутнє, воно не в змозі міркувати про майбутнє. Тому наука як частина суспільства також трансформується. Щойно наука усвідомить себе як суб'єкт, який може існувати сам по собі, поза суспільством, вона буде в змозі ставити перед собою завдання зі створення саме такого суспільства, яке їй потрібно, а не чекати від суспільства завдань і дороговказів. Чекати завдань неможливо, потрібно самим ставати суб'єктом, ставити собі завдання та точно вирішувати їх. Потрібно обирати шлях розвитку, обирати майбутнє. І, як відомо з теорії, саме у точці вибору шляху, у точці біфуркації розвитку, малі збудження, зусилля невеличкої групи людей, які усвідомлюють процеси, що відбуваються, набувають вирішального значення.

Добрими прикладами ефективної діяльності таких малих груп можуть слугувати команди однодумців В'ячеслава Брюховецького з Сергієм Іванюком під час відродження Києво-Могилянської академії у 1991 році, Ігоря Пасічника – Острозької академії, Леоніда Клименка з Олександром Мещаніновим під час створення Миколаївської філії Національного університету «Києво-Могилянська академія» у 1996 році, яка у березні 2002 року набула статусу Миколаївського державного гуманітарного університету імені Петра Могили, Февзі Якубова [31, 161] при створенні, починаючи з 1993 року, Кримського державного індустріально-педагогічного інституту, а з часом – Кримського державного інженерно-педагогічного університету.

Україна як європейська держава обирає європейські стандарти життя та людського розвитку. Маастрихтська угода визначила прозорі кількісні економічні критерії для досягнення цього вибору: стабільність цін; стабільність обмінного курсу; дефіцит бюджету; державний борг. Ми поділяємо думку вчених, що досягти означених цілей на шляху розбудови України в європейську державу, що прагне вступити до Європейського Союзу, можна за умов досягнення, окрім цих економічних критеріїв, також якісних критеріїв у таких напрямках [30, 38]: розвиток демократії та громадянського суспільства; верховенство права; незалежність засобів масової інформації.

Сьогоденною потребою стали творчий розум, організованість, відповідальність, вміння висунути конструктивні пропозиції

та реалізувати їх. Дороговказом має слугувати наш національний досвід, зокрема практика організаційного устрою Києво-Могилянської академії. Філософська концепція Петра Могили – органічне поєднання наукового і навчального закладу – свого часу дала змогу за короткий термін піднести нову освітянську колицу на передові європейські позиції. Завдяки цій ідеї виникло потужне творче середовище. Поєднання наукової мудрості, досвіду з енергією молоді синтезувало «продуктивну ауру, яка годувала і живилася усім передовим, прогресивним, гуманістичним». Саме така організація дозволила університетським професорам усього світу отримати більш як 80 % Нобелівських премій [26; 32].

Як зауважує С. Гончаренко, інноваційність сучасної Києво-Могилянської академії як Національного університету слід вбачати в розумному поєднанні гуманітарної і природничої компонент змісту освіти. На нашу думку, цей інноваційний аспект доповнено підтримкою духу свободи.

У контексті нашого дослідження синергія – це також процес реакції університетської освіти на одночасний вплив багатьох чинників, реакції університетської освіти, що характеризується більшим ефектом, ніж тим, що чинить сума впливу, який вносить кожен із чинників окремо. Отже, вплив має синергетичний характер, що викликає ланцюгову послідовність дій інших явищ. Synergetikos від грецького – узгоджено діючи [24, 153].

На думку редакції аналітичного журналу з менеджменту «Синергія» Консорціуму із вдосконалення менеджмент-освіти в Україні, «синергія – найулюбленіший принцип природи, а в ній, як завжди, – управління на найтоншому і найорганізованішому рівні... Синергія – це рух, що базується на законах еволюції і самоорганізації. Її провідна дія – приводити будь-яку систему до простих понять, виявляти взаємодію між ними, а не описувати систему як звичайну суму простих і незалежних об'єктів» [29, 1].

Зміст переходу до синергетичної моделі, що втілює стратегію сталого розвитку інноваційного університету, полягає у збалансованому вирішенні педагогічних, дослідницьких, виховних, навчальних, екологічних, економічних та соціальних проблем, в утворенні іншої системи духовно-моральних цінностей як університетського співтовариства, так і суспільства. Йдеться про орієнтацію особистісних установок не на споживання, а на створення цінностей як духовного, так і матеріального плану. У цьому

висвітлюється відмова від принципу «мати» та впровадження принципу «бути» за умов, що це вигідно кожному [1].

Синергія дає змогу виробити нові підходи до навчання та освіти, до ефективного інформаційного забезпечення суспільства через навчальні комп'ютерні програми, які несуть нове бачення світу та нові засоби мислення, що реалізують синтез результатів природничих та гуманітарних наук [24, 297].

Ми дійшли висновку, що специфіка управління змінами університетської освіти в умовах сьогодення України базується на поєднанні та залученні усіх можливостей, на своєрідній педагогічній синергії. Педагогічна синергія – це трансфер існуючих положень, принципів, моделей та систем цінностей, показників та індикаторів, критеріїв оцінки з різних галузей застосування до педагогіки і, як наслідок, відкриття нових сфер застосування наявних рішень, досягнень. Завдяки педагогічній синергії в умовах перехідної економіки України стає можливим впровадження концептуальної організаційно-педагогічної моделі сталого розвитку університетської освіти, зростає ефективність діяльності університетської освіти, відбувається розвиток-розширення можливостей вибору внаслідок поєднання, інтеграції, злиття окремих компонентів в єдину систему; досягається сталий розвиток.

Вочевидь, економічні реформи в Україні потребують відповідних освітніх реформ, а принципи їх впровадження – єдині. Саме тому тенденціям децентралізації управління економікою повинні адекватно відповідати тенденції децентралізації управління освітою. Як зазначає В. К. Дяченко, потрібен розвиток організаційної структури навчального процесу [12].

У розвитку української університетської освіти домінують такі тенденції, як виховання, формування нового рівня світогляду, демократизація особистості та пристосування її до життя в умовах свободи [13]. Свобода – це критеріальна ознака якості університетської освіти. Тобто для людини ХХІ століття свобода є першим правом. Усі зусилля щодо розвитку університетської освіти залишаються марними, якщо ми не ствердимо для себе та не залишимо для нащадків права вибору. Тому в концепції сталого розвитку університетської освіти передбачено можливість вибору й забезпечено всім активним суб'єктам університетської освіти в регіоні (абітурієнтам, студентам, викладачам, науковцям) пріоритет вибору шляхів реалізації власних прагнень

та розвитку здібностей, доповнення принципу конкуренції принципом синергізму [20].

На жаль, окремі університети в Україні тепер зайняли позицію очікування, а то й тимчасової бездіяльності. Посилаючись на економічні труднощі, вони не розвивають організацію навчального процесу адекватно до змін, що відбуваються під час зміни соціально-економічного устрою у новій державі. На думку М. Головатого, «...сьогодні не лише бракує розуміння, але й просто не модно вести мову про виховання національної самосвідомості, чіткої громадянської позиції, патріотизму звичайного пересічного громадянина. Така ситуація надто загрозлива, найперше, з огляду на потребу формування життєвих ідеалів і цінностей молоді – нової генерації українства» [9, 49]. Найголовніша функція сучасного університету в Україні полягає в тому, щоб створити максимально сприятливі умови для розвитку особистості кожного громадянина, людей усіх прошарків суспільства, забезпечити їм відповідний цивілізаційний рівень свободи, прищепити, дати змогу «відчути смак свободи», сприяти реалізації та самовираженню творчого потенціалу особистості, на що повсякчас звертає увагу В. С. Брюховецький [5, 4].

Конференція Ріо-92 затвердила 27 принципів сталого розвитку, що визначають права та обов'язки країн у забезпеченні розвитку та добробуту людей. Також були розроблені критерії оцінки – «індекс гуманітарного розвитку», який містить п'ять показників: прогнозована при народженні тривалість життя, валовий національний продукт на душу населення; відсоток грамотного дорослого населення; кількість обов'язкових років у школі; кількість людей із вищою освітою на 1000 осіб. Як бачимо, три з п'яти показників пов'язані з рівнем освіти населення, тобто є результатом діяльності системи освіти країни [24, 121].

Отже, ядром інформаційного суспільства у XXI столітті буде його система освіти, що застосовує нові інформаційні технології. При цьому слід добиватися випереджувального характеру освіти, що поширюватиме освітній процес на увесь соціальний простір, у тому числі в його глобальному вимірі, а не лише в національно-державному. Випереджувальний освітній процес спрямований не тільки на наше власне існування та розвиток, а й забезпечення існування людства, гармонію чи співрозвиток, коеволюцію людини, суспільства та природи.

Відзначимо, що «без формування нової моделі системи освіти принципово не зможуть сформуватися ні ноосферна свідо-

мість, ні суспільство сталого розвитку, ні сфера розуму» [24, 126]. Отже, «головна мета орієнтації моделі системи освіти XXI століття – це виживання усього людства [34]. Але воно поки ще не запропонувало конкретної освітньої моделі, яка хоча б у своїй концептуальній формі могла слугувати реалізації цієї мети» [24, 127]. А. Д. Урсул звертає увагу на кореляцію, на той факт, що «досить тісний взаємозв'язок моделей освіти та цивілізації навряд чи трапляється несподіваним, як, між іншим, і те, що сучасна цивілізація та її система освіти – це також деяке ціле та його частина» [24, 127].

Основні нормативні документи, які регламентують діяльність закладу, історія та тенденції розвитку університетської системи освіти – все це зумовляє високий ступінь автономії, свободи вибору сучасним університетом переліку дисциплін для навчання та формування нового покоління творчих особистостей. Саме з урахуванням досвіду конкретного закладу, вимог до освітнього рівня випускника на ринку праці, потреб особистості, що навчається та формується в університеті, потрібно забезпечити максимально можливий рівень вільного вибору як студентам, так і викладачам. Згідно з Великою хартією європейських університетів, Національний університет «Кієво-Могилянська академія» проголошує фундаментальною основою університетського життя свободу в навчанні й науковій діяльності [27, 2].

Як зауважує В. С. Брюховецький, «...освіта великою мірою має бути консервативною. Усілякі революції в освіті не є ефективними. Я маю на увазі різкі зміни, тому що вдосконалення необхідно здійснювати постійно. А взагалі нічого особливо нового в світі за останні століття ніхто не відкрив, технології змінюються, а суть залишається» [4, 20]. Вчений зазначає: «...Але ми все-таки поклали в основу нашу українську, радянську, якщо хочете, модель системи освіти, модифікувавши її. Ця радянська модель була непоганою, тому що була досить міцною. А от щодо конкретного запозичення, то я можу назвати лише одне, дуже важливе, хоча й дуже модифіковане і розвинене вже нами, – метод тестування, який ми запозичили в Україні, у Львівському університеті» [4, 13]. Як бачимо, організаційно-педагогічна модель В. С. Брюховецького спирається на вічні категорії добра і справедливості, на слідування здоровому глузду. Вона своєрідно збагачує кращі вітчизняні здобутки педагогічної науки.

Вступ молодій людині до університету – це перша перемога на шляху формування власної кар’єри в умовах конкурентної боротьби. Здобуття престижного статусу студента, який навчається у престижному закладі за перспективною спеціальністю, докторінно змінює соціальне становище молодій людині, стабілізує її на достатньо тривалий, за сучасними уявленнями, термін – 4–6 університетських років. Вступ до університету – це можливість спілкуватися з професорами як з особистостями. Як слушно зауважує В. С. Брюховецький, «суть освіти, зрештою, – відкрити особистість, і якщо нам це вдасться, то ми своє завдання виконаємо» [4, 20].

Створення умов для вільного і творчого становлення та розвитку особистості окреслюється президентом Національного університету «Кієво-Могилянська академія» досить нетрадиційно. «Якось в Америці, коли я зауважив: “Чекайте, мені ж відомо, що один чоловік заплатив два мільйони тільки для того, щоб дитина вчилася, а дитина «не тягне» в цьому університеті”, мені дуже популярно пояснили: “Так. Але вона вхожа до таких кіл, які дуже важливі для її однокурсників, і тому, фактично, ця людина дуже потрібна”» [4, 8].

Ми поділяємо думку В. С. Брюховецького, що «такий університет, як наш, має бути установою зі своєю корпоративною культурою, де спілкування студента і професора може важити значно більше, ніж той курс, що читає професор... І тоді будуть створюватися справжні школи, тоді будуть створюватися династії могилянські...

Але людину не можна навчити двох речей, бо вони не піддаються навчанню: по-перше – таланту. От що є, те є. А талант є в кожній людині, його потрібно лише виявити. І друге: людину не можна навчити любити свободу...

І незважаючи на те, що навіть університети не можуть цього навчити, все ж тільки в університетах можна створювати такі умови, в яких людина розкриває свій талант, зрозуміє, в чому він полягає. І можна створити такі умови, коли людина відчує смак свободи: як брунька розкривається, так і вона вибухне і раптом зрозуміє, яке це велике благо – бути вільною» [4, 20].

Культура мови є найбільш помітним та простим свідченням прийняття всього доброго, нового, що народжується саме в цей час, прагнення та бажання взяти активну участь у становленні гуманістичнішого суспільства, де особистість громадянина вважається найбільшою цінністю, де цінуються інтелект та здібність

як висловити пропозицію, так і обстояти її, *Viri* не тільки в свіtle майбутнє, а й відчуття добрих змін, які вже тепер відбуваються. Становлення Миколаївського державного гуманітарного університету ім. Петра Могили є прикладом того, як звичайні люди поставили завдання відкрити державний вищий навчальний заклад, знайшли одноступінь і у НаУКМА, і у Верховній Раді, і у міській раді, і серед викладачів та батьків, діти яких закінчували школи, – це додає сили та *Viri* у плідну, а не марну працю задля загального добра.

Ми переконані, що майбутня Нобелівська премія із сучасного європейського державотворення невдовзі увіншує академічне товариство комплексу «Кієво-Могилянська академія» в особі В'ячеслава Степановича Брюховецького, лідера альтернативної системи університетської освіти. Університетської освіти, що базується на втіленні концепції сталого розвитку для задоволення потреб ХХІ століття: право на розвиток усіх без винятку учасників навчально-виховного процесу, поколінь науково-педагогічного складу та студентів; свобода у визначенні власного розвитку науково-педагогічного складу та студентів; неперервність та вчасність у зміні поколінь науково-педагогічного складу; підтримка та шанування, опора на здобутки попередніх поколінь, їх збереження; творчий розвиток спадщини та врахування потреб наступних поколінь у можливості власного розвитку.

Примітки

1. *Бобров В. В.* К постановке проблемы «устойчивое развитие общества» // Гуманитарные науки в Сибири. – 1996. – № 1. – С. 14–19.
2. *Богачевська-Хомяк М.* Ідея школи в подвійній перспективі // Критика. – 2003. – № 3 (65). – С. 6–7.
3. *Богачевська-Хомяк М.* Межі та мережі маргінальності: Промова на випускних урочистостях в Українському Католицькому Університеті: Львів, 21 червня 2003 р. – Львів: Вид-во Українського Католицького Університету, 2003. – 20 с.
4. *Брюховецький В.* Кієво-Могилянська академія: десять років відновлення // Вища школа. Науково-практичне видання. – 2001. – № 2–3. – С. 3–21.
5. *Брюховецький В. С.* Покликання відродженої Кієво-Могилянської академії // Наукові записки. Т. 18. Ювілейний випуск, присвячений 385-річчю КМА. – К.: Вид. дім «КМ Academia», 2000. – С. 4–6.
6. *Волинка Г., Мозкова Н., Федів Ю.* Університет як соціокультурний феномен: історія і українська сучасність // Людина і політика. – 2002. – № 2 (20). – С. 82–96.

7. *Гельвеций К. А.* Истинный смысл системы природы. – М.: Новая Москва, 1923. – 164 с.
8. *Глузман А. В.* Профессионально-педагогическая подготовка студентов университета: теория и опыт исследования: Монография. – К.: Поисково-издательское агентство, 1998. – 252 с.
9. *Головатий М.* Проблеми оновлення української еліти і біль // Нова політика. – 1999. – № 2. – С. 45–49.
10. *Дем'янчук О.* Політичні та інституційні аспекти впровадження закордонних моделей освіти в Україні // Україна в сучасному світі. Конференція випускників програм наукового стажування у США. – К.: Стилос, 2003. – С. 102–112.
11. *Друкер П.* Новые реальности в правительстве и политике, в экономике и бизнесе, в обществе и мировоззрении. – М., 1994. – С. 11.
12. *Дьяченко В. К.* Организационная структура учебного процесса и ее развитие. – М.: Педагогика, 1989. – 160 с.
13. *Зязюн І. А., Сагач Г. М.* Краса педагогічної дії: Навчальний посібник для вчителів, аспірантів, студентів середніх та вищих навчальних закладів. – К.: Українсько-фінський інститут менеджменту і бізнесу, 1997. – 302 с.
14. *Ідея Університету: Антологія / Упоряд.: М. Зубрицька, Н. Бабалік, З. Рибчинська; Відп. ред. М. Зубрицька.* – Львів: Літопис, 2002. – 304 с.
15. *Квієк Марек.* Глобалізація і вища освіта // Вища школа. – 2001. – № 4–5. – С. 107–117.
16. *Кинелев В. Г.* Университетское образование: настоящее и будущее, пример Физтеха // Я – ФИЗТЕХ / Сост.: Н. В. Карлов, Л. П. Скороварова, Н. Ф. Симонова. – М.: ЦентрКом, 1996. – С. 168–176.
17. *Кудрявцев А. Д.* Математика на Физтехе // Я – ФИЗТЕХ. – С. 229–247.
18. *Лутай В. С.* Філософія сучасної освіти: Навчальний посібник. – К.: Центр «Магістр-S» творчої спілки вчителів України, 1996. – С. 5.
19. *Макбурні Грант.* Глобалізація: нова парадигма політики вищої освіти. Важелі глобалізації як політична парадигма вищої освіти // Вища школа. – 2001. – № 1. – С. 104–119.
20. *Мещанинов О. П.* Сучасні моделі розвитку університетської освіти в Україні: теорія і методика: Монографія. – Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2005. – 460 с.
21. *Моисеев Н. Н.* Пути к созиданию. – М., 1992. – 208 с.
22. *Мудрость тысячелетий: Энциклопедия / Автор-составитель В. Базин.* – М.: ОЛМА-ПРЕСС, 2000. – 848 с.
23. *Нечепоренко А. С.* Онтопедагогіка та інвайроментальна педагогіка: Навчальний посібник. – Харків: Основа, 2001. – С. 11.
24. *Новая парадигма развития России в XXI веке. Комплексные исследования проблем устойчивого развития: идеи и результаты / Под ред. В. А. Коптюги, В. М. Матросова, В. К. Левашова.* – 2-е изд. – М.: Academia, 2000. – 416 с.

25. *Новиков А. М.* Российское образование в новой эпохе: Парадоксы наследия, векторы развития. – М.: Эгвес, 2000. – 272 с.
26. *Орландо де Руддер.* Альфред Нобель. Серия «След в истории». – Ростов-на-Дону: Феникс, 1997. – 320 с.
27. Постанова КМУ від 22 серпня 2000 р. № 1325 «Питання Національного університету «Киево-Могилянська академія»» (19 с.) // Могилянські джерела. – 2000. – № 3. – С. 3.
28. Путь Варвика: рождение исследовательского университета в Англии (Изложение фрагментов монографии Б. Р. Кларка «Создание предпринимательских университетов: организованные пути преобразования». Пергамон Пресс, 1998. – 164 с.) // *Alma mater.* – 1998. – № 12. – С. 37–41.
29. *Руденко О.* Бізнес і освіта в Україні наводять мости // Синергія: Аналітичний журнал з менеджменту. – 2003. – № 2 (6). – С. 4–15.
30. Сила Децентралізації. Україна: звіт з людського розвитку 2003 // Програма Розвитку Організації Об'єднаних Націй. – К.: Вид-во «Бліц-Прінт», 2003. – 136 с.
31. *Ходаков В. Е.* Высшее образование в Украине: взгляд со стороны и изнутри. – Херсон: Олди-плюс, 2001. – 214 с.
32. *Циганенко А. Я., Алексеенко А. П.* Духовність як основний принцип підготовки сімейного лікаря // Медична освіта. – 2000. – № 3. – С. 25–28.
33. *Evans, Terry, and Nation, Daryl.* «Distance Education, Educational Technology, and Open Learning: Converging Futures and Closer Integration with Conventional Education», in, Ted Nunan, ed. Distance Education Futures. Adelaide: Apple Computer, Eleventh Biennial Forum of the Australian and South Pacific External Studies Association, University of South Australia, 1993.
34. International Commission on education for the twenty-first century. Report of the Commission. Preliminary synthesis. UNESCO. – Paris. – October, 1995. – P. 4.
35. *Strange Susan.* The Retreat of the State: The Diffusion of Power in the World Economy. – Cambridge: University Press, 1996.
36. World Bank. The State in a Changing World: World Development Report. – Washington, D.C.: The World Bank, 1997.